

Obiteljski odgoj u Križevcima krajem šezdesetih godina 19. stoljeća

MIRKO LUKAŠ

Odsjek za pedagogiju
Filozofski fakultet Osijek
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Lorenza Jägera 9
HR – 31 000 Osijek
mirkolukas64@gmail.com

Prethodno priopćenje
Preliminary communication

Primljeno / *Received*: 20. 11. 2021.
Prihvaćeno / *Accepted*: 23. 12. 2021.

U radu se tumače sadržaji obiteljskog odgoja objavljeni u godišnjim izvješćima pučkih škola. Razdoblje od sredine do kraja 19. stoljeća brojni autori nazivaju »zlatnim dobom« u njihovu nastajanju. Unutar tog vremena analizirana su izvješća križevačkih škola u kojima se pronalaze tekstovi o obiteljskom odgoju. U izvješćima se analiziraju sadržaji obiteljskog odgoja kojima se djeluje na podizanju narodne svijesti i pedagoške kulture roditelja. Onodobni sadržaji obiteljskog odgoja svoje utemeljenje pronalaze u snažnu djelovanju unutar kršćanskih moralnih vrijednosti, o utjecaju vjerskih sadržaja i o poštivanju Božjih zapovijedi, što je u skladu sa službenim pedagoškim stavovima. Promatrajući analizirano razdoblje moguće je zaključiti da se brojne spoznaje sve do danas unutar ovoga odgojnog područja nisu bitno promijenile, ali da su se promijenili obrasci njihovu pristupu i vrednovanju, kao i iskazivanju vrijednosnih sudova na ljestvici pojedinih obitelji.

Ključne riječi: Križevci, godišnja izvješća, odgojna područja, pedagoška dokumentacija, sadržaji odgoja, kršćanski odgoj, vrednote

1. Uvod

Učinkovitost obiteljskog odgoja ovisi o brojnim čimbenicima. Oni se najčešće ogledaju u roditeljskom iskustvu, interesu, obrazovanju, volji, partnerskim odnosima, strpljivosti, komunikaciji, primjeni odgovarajućih metoda i načela u odgoju, korištenju znanstvenih dostignuća, suprotstavljanju tradiciji, nepedagoškim postupcima i neznanju.

Obiteljska klima, stilovi života i odgoja, kao i ispravan stav svakog sudionika u obitelji, od presudne su važnosti i imaju posebno mjesto u životima odraslih osoba i čimbenici su razvitka svakog djeteta. Naime, često u svakodnevnu kontaktu s odraslim osobama zamjećujemo važnost koju odrasli pridaju pojedinim događajima koje su kao djeca doživjeli u svojim obiteljima. Iskustvo nam dozvoljava tvrditi da je neformalno osposobljavanje roditelja za obiteljski odgoj postojalo oduvijek u obliku poticanja i savjeta starijih ukućana ili rodbine. Vrijednosti obiteljskog odgoja ranijih naraštaja izražavane su u obliku praktičnih pravila i uputa za odgoj novih generacija, točnije, prenošena su iskustvenom odgojnom praksom.

Iz povijesne perspektive važno je analizirati odgojne sadržaje koje su stariji naraštaji ostavljali mlađima unutar obiteljske pedagoške klime na hrvatskim prostorima kao tradicijsku baštinu te njihov utjecaj i doprinos na razvoj i oblikovanje suvremenih obitelji. Zato se u ovom radu uz pomoć pedagoške dokumentacije, točnije godišnjih izvješća križevačke Glavne dječjačke i Trivijalne djevojačke učione, analiziraju, sintetiziraju i tumače osobitosti pedagoških sadržaja obiteljskog odgoja krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina 19. stoljeća.

2. Zdrava i sretna djeca pokazatelj su poželjnog odgoja

Mogućnosti i granice odgoja u obitelji kreću od krajnjeg pedagoškog pesimizma do poželjnog pedagoškog optimizma. Pedagoški optimisti tvrde da je svaka odrasla osoba osposobljena i spremna za obiteljski poziv prisjećanjem na vlastitu mladost i na oblike odgajanja koji su se tada primjenjivani. Svoje tvrdnje obrazlažu time da je odraslima odgojna sposobnost nekako instinktivno po prirodi dana i dodaju da je taj osjećaj jedan od najsjačajnijih i najljepših darova prirode. Pedagoški pesimisti

zastupaju stav o potpunoj nepripremljenosti roditelja za odgojnu funkciju, zbog čega veliku važnost pridaju izobrazbi odraslih za tu važnu i odgovornu ulogu. U obiteljskoj se pedagogiji odgoj u užem smislu određuje kao plansko i namjerno djelovanje te kao utjecaj na mlađe pripadnike obitelji. Temeljni cilj odgoja ogleda se u tome da se mlade što bolje i pravilnije uključi u društvo, socijalizira ih se i pripremi za okruženje te za odgovorno društveno i kulturno ponašanje i djelovanje.¹

Prevladava mišljenje da u slučajevima u kojima su supružnici zadovoljni svojim brakom, djeca i mladi zdravije i sretnije odrastaju te sazrijevaju, njihovo samopouzdanje je veće, a društvenost normalnija i prihvatljivija. Zdrava obiteljska klima preduvjet je za zdravu i sretnu djecu. Iako je, kako tvrdi Ivan Koprek, »još donedavna obitelj bila mirna zavjetrina; danas ona više ne izgleda kao tih, miran i topao kutić, oaza mira i blaženstva, gdje bi čovjek koji je cijeli dan proveo u brojevima i strojevima, nalazio sebe, svoju osobu, svoju istinsku sreću«.² Složili se ili ne s tvrdnjom da se sreća roditelja manifestira na sreću djeteta, međusobni odnosi roditelja imaju velik utjecaj na dijete, prije svega na njegovu emocionalnu stabilnost. Dijete koristi roditelje kao uzor za svoje ponašanje i prilagođavanje životu. Roditelji koji nisu dobro prilagođeni, takav obrazac ponašanja prenose i na svoje dijete. Osnovni model ponašanja koji se razvio i oblikovao u obiteljskom domu, nikada se u životu ne gubi u potpunosti.³

Bez obzira na to u kakvim se uvjetima ostvaruje obiteljski odgoj (u potpunoj ili u nepotpunoj obitelji), on zahtijeva veliku požrtvornost, razumijevanje, potporu, ljubav i podršku članova obitelji. Međuljudski kontakti u obitelji svakodnevni su i trajni, a utjecaji na dijete u ranom djetinjstvu gotovo isključivi. U obiteljskom okruženju dijete gradi temelj osobnosti, stječe prve spoznaje, razvija emocije, formira osnovne navike, uči se ponašanju i odnosima s drugim ljudima, gradi etičke stavove, usvaja estetske kriterije i razvija temelje za ostale dimenzije osobnosti. Na prvom mjestu dijete u svojoj obitelji nailazi na iskrenu ljubav i prirodan odnos, te tako učvršćuje veze između sebe i roditelja, kao i između drugih članova obitelji. Ljubav je emocija koja čvrsto povezuje članove obitelji, pruža im osjećaj sigurnosti, zaštićenosti i razumijevanja, čak i za ono što bi u drugim odnosima dovelo do sukoba i raskida veza.⁴

Svaka obitelj posebna je na svoj način, zbog čega uspješnost njezina odgojnog djelovanja nije garancija toga da će u drugom ili tuđem slučaju istovjetan obiteljski

odgojni postupak polučiti istovjetan rezultat. Odgovorno roditeljstvo postiže se dugotrajnim, sustavnim i napornim zalaganjem. Uspješno funkcioniranje obitelji karakteriziraju sljedeći uvjeti: skladni obiteljski odnosi i cjelovitost obitelji; primjeren položaj djeteta u obitelji; zrelost roditelja; pedagoški osjećaj i određena razina pedagoške kulture; sređene ekonomske prilike.⁵

Odgojnu funkciju obitelji moguće je odrediti samo općenito: radi se o sposobnosti roditelja da uspješno, bez većih poteškoća, uvedu dijete u društvo odraslih. Obitelj se zato može razumijevati kao škola društvenog života i kao most između pojedinca i društva. Upravo takva, središnja pozicija obitelji, čini obitelj toliko važnom u životu pojedinca i u društvenoj zajednici, a njezinu zadaću čini toliko složenom i odgovornom.⁶ Odgojni rad u obitelji nezamisliv je bez komunikacije, posebice zato što roditelji nisu samo otac i majka ili skrbnik, nego su uzor, autoritet, savjetnik i animator. Tako obitelj postaje najpogodnija škola za razvoj emocionalnih i socijalnih odnosa, dakako uz pomoć sadržaja koje roditelji koriste u svojem odgojnom radu.

Obitelj osigurava kontinuitet vrijednosti tijekom niza generacija, omogućava prihvaćanje i prenošenje dobrog ponašanja te promicanje kulture iz koje potječe. U njoj se ne prenose samo prihvaćene društvene vrijednosti, nego se stječu i osnovne ljudske vrijednosti, primjerice ljubav, odanost, empatija i briga za druge. Zbog takve transmisivne uloge, obitelj se ne može promatrati kao mehanički provodnik društvenih vrijednosti. Njezini članovi samostalno izabiru postojeći sustav vrijednosti koji ovisi o njihovim osobnim vrijednosnim kriterijima i o osobnim mogućnostima. Zadaće obitelji ne sastoje se u prenošenju gotovih sustava vrijednosti, već u njegovanju kriterija pomoću kojih će dijete biti u stanju samostalno birati odgovarajuće vrijednosti. Socijalizacija koju provode roditelji ne pruža djetetu gotove standarde koje ono bira bez pogovora, već ga upoznaju s alternativnim vrijednostima, ukazujući mu na njihov smisao i posljedice.⁷ Roditelji koji žele postići djetetovu samostalnost, moraju se moći usuglasiti i imati zajedničke vrijednosne kriterije, jer sukob među roditeljima može postati izvorom djetetove nesigurnosti i/ili izgubljenosti.

3. Odgojna područja u obiteljskom ozračju

Sadržaji odgojnog djelovanja u obitelji istovjetni su znanstveno utemeljenim odgojnim područjima: tjele-

¹ Angelca Žerovnik, *Pedagogika društvenog ognjišta* (Ljubljana: Pedagoški inštitut, 1996), str. 21.

² Ivan Koprek, »Predgovor«, u: Ivan Koprek (uredio), *Život o obitelji za Godinu obitelji* (Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 1994), str. 9–14, na str. 10.

³ Bogoslav Potočnjak, *Uloga roditelja u odgoju djece* (Rijeka: Izdanja sveučilišta Vladimir Bakarić u Rijeci, 1983), str. 10–24.

⁴ Vladimir Rosić, *Obiteljska pedagogija* (Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, 1998), str. 63.

⁵ Ante Vukasović, *Pedagogija* (Zagreb: Hrvatski katolički zbor »MI«, 1998), str. 220–204.

⁶ Dubravka Maleš, »Škola – Roditelj – Djeca«, *Obnovljeni život: časopis za religijsku kulturu* 48/6 (Zagreb, 1993), str. 587–593, na str. 588.

⁷ Branko Rafajac, *Odgoj kao razvoj autonomne vrijednosne svijesti* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor / Savez pedagoških društava Hrvatske; Rijeka: Pedagoško društvo, 1991), str. 96–102.

snom, intelektualnom, moralnom, estetskom i radnom. Uz ta odgojna područja, djecu je potrebno odgojiti i za ljubav, brak, obiteljski život, željeno potomstvo i odgovorno roditeljstvo.⁸ Tjelesni odgoj u obitelji podrazumijeva osiguranje zdrave prehrane, pravilnu organizaciju dnevnog rasporeda, aktivnosti u skladu sa životnim ritmom, higijenske navike, tjelesno vježbanje u funkciji razvijanja pojedinih organa i bavljenje sportom.

Intelektualnim odgojem dijete u obitelji stječe prve percepcije, razvija svoja osjetila, formira navike, razvija sposobnosti, stječe prva znanja i iskustva. U obitelji se potiču djetetova intelektualna radoznalost i zanimanja za različita životna područja.

Moralni rast djeteta započinje vrlo rano: dječjim iskustvima u kontaktu s drugom djecom, s roditeljima i s ostalim članovima obitelji. U svojem okruženju dijete počinje razlikovati dobro od zla, poštenje od nepoštenja, pravdu od nepravde, red od nereda. Dijete se vrlo rano počinje pridržavati kućnih pravila, poštovanja istine, poštovanja drugih osoba, a uočava i potrebu za radom, redom, urednošću, čistoćom, prijateljstvom i pomaganjem drugima. Obitelj snažno djeluje na dječje osjećaje, na razvijanje humanosti i na oplemenjivanje srca. U svojem obiteljskom krugu djeca vježbaju one socijalne postupke i navike koje će poslije u širem opsegu primjenjivati u društvenom životu.⁹

Estetski sadržaji podrazumijevaju prepoznavanje i evaluaciju estetskih vrednota i umjetničkih tvorevina. Dijete se susreće s lijepim predmetima, ugodnom glazbom, kao i s raznim kulturnim manifestacijama kao što su, primjerice, koncerti, izložbe i priredbe. Stoga ga je potrebno okružiti redom, čistoćom i sadržajima koji će u njemu pobuditi interes za stvaranjem vlastitih umjetničkih djela.

Radni i tehnički odgoj djeteta provodi se promatranjem procesa rada i sudjelovanjem u svakodnevnom kućanskim i drugim obavezama, korištenjem pribora za rad te navikavanjem na točnost i odgovornost. Kao što ističe Marko Stevanović, dijete se radom navikava na red i zajedništvo, a pojavljuju se i pozitivne crte ličnosti, kao što su, primjerice, upornost, točnost i motivacija. Uz temeljna ili klasična odgojna područja, Stevanović predlaže i suvremena područja na kojima je potrebno djelovati u obiteljskom odgoju: ekološki odgoj; viktimološki odgoj, kojim se potpomaže u ublažavanju posljedica agresije, izbjegavaju stres i konflikti; kreatologijski odgoj, kojim se razvijaju različite stvaralačke aktivnosti; religijski odgoj.¹⁰ U obiteljskom odgoju potrebno je ukazivati na multireligioznost ili religijski pluralizam, dakle na suži-

vot s ljudima različitih svjetonazora i kulturoloških vrijednosti.

Na temelju navedenog moguće je zaključiti da su odgojni sadržaji koje je poželjno realizirati u obitelji raznovrsni i bogati. Oni obuhvaćaju cjelokupan dječji život i rad. U suvremenoj literaturi pronalazimo i drugačije podjele odgojnih područja i njihovih sadržaja koje je moguće realizirati u obiteljima. Primjerice, egzistencijalni odgoj (usvajanje normi i vrijednosti vezanih za rad, zaštitu života i zdravlja, zaštitu okoliša), socijalni odgoj i humanistički odgoj.¹¹ No, roditelji mogu sebe smatrati uspješnima ako se odluče obogaćivati svoju pedagošku kulturu i na kvalitetan način omogućiti svojoj djeci realizaciju i usvajanje socijalizacijskih sadržaja unutar pet navedenih temeljnih odgojnih područja.

4. Pedagoške ideje i kultura obiteljskog odgoja

Zbog povezanosti institucionalnog odgoja i prakse obiteljskog odgoja, ukratko će biti prikazane i početne teorijske forme odgojnih načela i sredstava unutar odgojno-obrazovnih institucija čije se zakonitosti odnose na obiteljsku pedagogiju i odgoj u njoj. Tijekom 19. stoljeća u procesu društvenog raslojavanja sve značajnije mjesto u sustavu vrijednosti imaju materijalna dobra, novac, bogatstvo i raskoš. Nov način proizvodnje doveo je do brzog gospodarskog razvoja i ubrzanog raslojavanja društva. Stvaraju se velike razlike između sela i grada. Obiteljska tradicija gubi na svojoj snazi i teško se odupire nastalim promjenama, zbog čega se kućnim zadrugama želi zadržati njezina proizvodna, socijalna i odgojna uloga.

Istodobno, crkva u sve većoj mjeri gubi prevladavajuću ulogu na području školstva. Crkvene škole dobivaju snažnu konkurenciju u građanskim, a kasnije i u državnim školama. Institucionalizacija odgoja pomoću školske prakse počinje odgoj i obrazovanje odvajati iz prirodne i životne sredine. Odgojne vrijednosti ne stječu se samo sudjelovanjem u životu, nego i racionalnim teorijskim spoznajama. Odvajanjem odgoja iz prirodnog okruženja i njegovim institucionaliziranjem dolazi do odvajanja proklamiranog i prakticiranog odgoja, što dovodi do proturječja i nesnalaženja.¹²

U odgojnom procesu škole su koristile uopćena odgojna načela i sredstva. Primjerice, tvrdilo se da je djecu bolje čuvati od loših odgojnih utjecaja, nego ih kažnjavati, zatim da treba izbjegavati podrugljive nazive i nadimke, onda da djecu ne treba vrijeđati bez razloga, a da ih

⁸ Vukasović, *Pedagogija*, str. 204–208.

⁹ Ante Vukasović, *Obitelj: vrelo i nositeljica života* (Zagreb: Hrvatski katolički zbor »Mi«, 1994), str. 18.

¹⁰ Marko Stevanović, *Obiteljska pedagogija* (Varaždinske Toplice: Tonimir, 2000), str. 425–432.

¹¹ Ronald P. Rohner, »The Parental 'Acceptance-Rejection Syndrome': Universal Correlates of Perceived Rejection«, *American Psychologist* 59/8 (Washington, 2004), str. 830–840, na str. 830.

¹² Emerik Munjiza, *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije* (Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku / Hrvatski pedagoško-književni zbor. Ogranak Slavonski Brod, 2009), str. 145–146.

hvaliti valja umjereno da ne postanu ohola. S djecom valja postupati ozbiljno i ljubazno, no ne previše povjerljivo. Poželjno je organizirati natjecanja u kojima će djeca moći dobivati pohvale i nagrade. Javnim se nastupima kod djece nastojao osigurati razvoj samopoštovanja. Sav odgoj usmjeren je prema moralnosti, u kojoj mora prevladavati povjerenje, uvažavanje i ljubav, pri čemu je za odgojni uspjeh posebno značajan primjer odgojitelja.¹³ O sredstvima i cilju odgoja doznajemo i od Jure Turića:

»Nadzor, kazna, zabrana i nagrada jesu sredstva kojima se treba prisiliti dijete na način života kakav provodi valjano uzgojen čovjek, a zaboravlja se na to da dijete mora živjeti djetinji život ako hoće biti valjan čovjek. Cilj odgoja je discipliniranje, stega, trenutna poslušnost. Što će se dogoditi s odgajnikom kada prestane takav odgoj, kada odraste, na to ne može odgovoriti niti odgovara ovaj sadašnji odgoj.«¹⁴

Tijekom 19. stoljeća discipliniranje je bilo sinonim za odgajanje. Školskim i nastavnim redom iz 1889. godine predviđena su odgojna sredstva blažih, strožih i izrazito strogih oblika. U blaže oblike spadali su držanje, pogled, pokret, izraz lica, opomena riječima ili ukor, u strože su spadali uskraćivanje duševnih ugoda (počasnih dužnosti), osjetilnih ugoda (hrana) i uskraćivanje slobode (školski zatvor), dok su u izrazito stroge oblike spadali stajanje na mjestu ili izvan klupe, sjedenje u posebnoj klupi, stajanje na jednoj nozi, klečanje na kukuružu, tjelesna kazna (isključivo za dječake) i privremeno isključivanje iz škole.¹⁵

Poticajne odgojne mjere korištene su u motivacijske svrhe dobrih učenika. Najčešće poticajni oblici takvih mjera bili su počasna klupa, pismene pohvalnice, medalje, čitanke i koledari, a pojedine školske kolajne imale su i tržišnu vrijednost.¹⁶

Razvoj pedagoških ideja moguće je pratiti s početnom institucionalizacijom odgoja. U tom razdoblju odgoj je uglavnom bio individualno iskustven a temeljio se na obiteljskoj i na društvenoj tradiciji. Početne odgojne strategije bile su zastupljene tako što su oponašale poželjne vrijednosti. Iz društveno poželjnih vrijednosti sintetizirane su opće prihvatljive vrijednosti, koje postaju norme kojima se opisuju i propisuju ponašanja odraslih i djece. Tim činom dobile su novu kvalitetu, izdvojile su se iz prakse i poprimile teorijske oblike zakonitosti. Do sredine 19. stoljeća pedagoške ideje na našim prostorima izlagane su nesustavno, povremeno i prigodno.¹⁷

Tijekom druge polovice 19. stoljeća u Hrvatskoj je zamjetan razvitak odgojnih ideja, koje od prirodno-iskustvenih i praktično-uopćavajućih postaju teorijsko-pedagoške. Početne pedagoške ideje bile su povezane s radovima onih autora koji po zvanju nisu bili pedagozi, nego filozofi, književnici i umjetnici, a koji u svojim djelima raspravljaju o društvenim pitanjima u kojima se pronalaze i promišljanja o odgoju.

Prilikom utemeljenja pedagoške autonomije, što je bilo oko 1850. godine, objavljuju se prvi udžbenici i pedagoški časopisi na hrvatskom jeziku. U pedagoškom udžbeniku *Znanost odhranjivanja* iz 1849. godine može se pročitati da je kućni odgoj temelj građanskog odgoja. Da bi kućni odgoj bio uspješan, nužno je bilo sljedeće:

1. Da oba roditelja imaju istovjetne stavove o odgoju, točnije, da se »dogovore i slože međusobno glede odhranjivanja«. Poželjno je da otac i majka budu iste vjere, pri čemu odgoj djece treba preuzeti onaj tko ima više vremena;
2. Da odgojne razlike otac i majka riješe međusobno, dakle, bez prisutnosti djece.

Pored načela jedinstvenosti, roditelji najuspješnije odgajaju i osobnim primjerom. Otac mora biti ozbiljan i uvijek mora paziti da ne završi u surovosti, dok majka mora biti nježna i paziti da ne završi u pretjeranoj popustljivosti. Obiteljska atmosfera je od presudnog značaja za uspješan odgoj. Bilo je nepoželjno da dijete nikada ne vidi vesela i nasmiješena lica svojih roditelja, da nikada ne osjeti blagost ni ljubav, da nikad ne čuje dobre riječi. Nepoželjne odgojne vrijednosti u obiteljskom odgoju bile su lakomost, sebičnost, prkos i laž.¹⁸

Praktično odgojno djelovanje, pa tako i obiteljski odgoj, tražili su vlastitu pedagošku teoriju. Ona se postupno izdvajala i gradila na odgojnoj praksi kao empirijsko-induktivna znanost. Tijekom vremena je iz empirijsko-induktivne prerasla u »čistu« znanost, koja se temeljila na racionalno-deduktivnom karakteru. U sklopu ta dva određenja pojavit će se niz odgojnih teorija. Pedagogija se dugo razvijala unutar filozofije, pa su i nositelji odgojnih ideja najčešće bili filozofi. Hrvati su svoj moral najčešće temeljili na vlastitoj tradiciji, pa im je i odgoj bio iskustven, što se može zaključiti iz pisanih izvora. Vidljivo je da se radilo o relativno zdravom društvenom moralu i poželjnim vrijednostima, što potvrđuje i tvrdnja Vjekoslava Klaića:

¹³ Munjiza, *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*, str. 146.

¹⁴ Jure Turić, *Povijest uzgoja i nauke o odgoju* (Zagreb: Tisak C.[arla] Albrechta, 1904), str. 88.

¹⁵ Ante Cuvaj (prijabrao i uredio), *Grada za povijest školstva Kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, svezak V. Drugo ispravljeno i popunjeno izdanje. Od 20. listopada 1860. do 20. travnja 1868. (Zagreb: Trošak i naklada Kr.[aljevske]-hrv.[atsko]-slav.[onsko]-dalm.[atinske] zem.[aljske] vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, 1910), str. 45.

¹⁶ Munjiza, *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*, str. 150.

¹⁷ Isto, str. 161.

¹⁸ [s. n.], *Znanost odhranjivanja: za porabu učiteljskih semeništah* (U Budimu: U štamparij kralj.[evskog] sveučilišta, 1849), str. 74.

»Dobar je onaj, tko u svojoj obitelji ili zadruzi mirno živi, obrađuje polja, pusti drugoga i njegovu imovinu na miru, štuje svoje djedove i brani svoj zavičaj od neprijatelja.«¹⁹

Takvim odgojnim sredstvima nastojalo se odgojno preventivno djelovati, a da bi se spriječilo usvajanje nepoželjnih obilježja: nerad, raskošnost, surovost i iskvarenost.²⁰ Odgoj se temeljio uglavnom na primjerima, pri čemu je od presudne važnosti bilo omogućavanje funkcioniranja obitelji i društva.

Temeljne odgojne vrijednosti tada su, kao i danas, bile dobrota, pravda i ljepota. Pazilo se da se iz odgoja preventivno ukloni sve što bi mu moglo nanijeti štetu. Narod je posebno bio osjetljiv prema besposličarenju, koje je pojedincima postalo navikom. Besposlenost je stanovala daleko od starih gradskih kuća, jer se tada, kao što bilježi Vicko Adamović, nije toliko vremena provodilo na prozoru i na čitanju nemoralnih knjiga.²¹ Temeljni odgojni čimbenici toga razdoblja bili su društvo, obitelj i vjera.

5. Metodološki pristup

Istraživanje provedeno u ovom radu ima obilježja zasnovana na analizi sadržaja arhivske građe i primarnih izvora pedagoške dokumentacije uz primjenu kategoriziranja i deskripcije spoznaja. Deskripcija je prema prihvaćenoj metodologiji prikupljena pomoću protokola istraživanja osmišljenog za potrebe ovoga rada.

Cilj istraživanja jest taj da na temelju analize pedagoške dokumentacije, točnije godišnjih izvješća škola s kraja šezdesetih i početka sedamdesetih godina 19. stoljeća utvrdi specifičnosti i osnovne elemente obiteljskog odgoja na području grada Križevaca. Taj cilj operacionaliziran je sljedećim zadacima:

1. Prepoznati ciljeve obiteljskog odgoja;
2. Utvrditi povezanost aktualnih s onodobnim pedagoškim teorijskim okvirima;
3. Utvrđene sadržaje obiteljskog odgoja kategorizirati prema temeljnim odgojnim područjima: tjelesnom, intelektualnom, moralnom, vjerskom, estetskom i radnom odgoju;
4. U analiziranim tekstovima protumačiti prakticirane i proklamirane odgojne strategije.

Uzorci istraživanja bit će tri izvješća iz pučkih škola u Križevcima, i to iz križevačke Glavne dječake i Trivi-

jalne djevojačke učione, točnije uvodne rasprave u tim izvješćima, a koje su se sadržajno odnosile na obiteljski odgoj. Za tumačenje povijesnih sadržaja pedagoške dokumentacije bit će analizirana sljedeća tri izvješća: *Treće godišnje izvješće gradske Glavne dječake i Trivijalne djevojačke učione križevačke na koncu školske godine 1866/7.*; *Godišnje izvješće gradske Glavne dječake i Trivijalne djevojačke učione Križevačke na koncu školske godine 1868/9.*; *Godišnje izvješće gradske glavne dječake i djevojačke učione u Križevcima na koncu školske godine 1871–72.*

6. Tumačenje

Istraživački uzorak, dakle, obuhvaćaju izvješća križevačkih škola klasificirana kao pedagoški dokumenti iz navedenog povijesnog razdoblja, u kojima autori uvodnih rasprava opisuju život u obiteljima i ukazuju na probleme obiteljskog odgoja. Zahvaljujući članku 116., organizacijske osnove za gimnazije iz 1850. godine u Hrvatskoj donose sadržajno bogatija izvješća. U njima su obrazovne institucije na kraju školske godine donijele program u obliku poziva na javni ispit, kojim bi javnosti predstavile stanje i rad škole tijekom protekle godine. Program je morao sadržavati sljedeće: jednu znanstvenu ili pedagošku raspravu nekog od učitelja; nastavni plan iz protekle godine; statističke podatke o školi; važnije službene naredbe upućene školi; važnije promjene u školi i prirast nastavnih sredstava s podacima o njihovu porijeklu.²² Tko će biti autor uvodne rasprave u pojedinom izvješću, ovisilo je o dogovoru, a u prijepornim slučajevima konačnu odluku donosio je ravnatelj. Školske vijesti morale su obuhvaćati sve ono što je bilo važno za stjecanje jasne slike o stanju i radu škole (11 kategorija), što se, ukoliko je bilo moguće, prikazivalo i u tablicama. Ministarstvo se pak obavezalo na to da će svake godine u svojem službenom listu priložiti popis objavljenih izvješća s naslovima rasprava.²³

U odabranim i analiziranim izvješćima križevačkih škola prepoznaju se sadržaji onodobnog prakticiranog obiteljskog odgoja, odgojni ciljevi, zadaće i odgojne strategije u obiteljskim prilikama. Navedene čimbenike obiteljskog odgoja autori tumače na dvije razine ili iz dviju perspektiva, i to kao prakticirane i proklamirane. Prakticirani diskurs obuhvaća deskripciju odgoja koji je primjenjivan u svakodnevnu obiteljskom životu, dok se proklamirani koristi u tumačenju službenih, zakonski propisanih stavova tadašnjih prosvjetnih i pedagoških ti-

¹⁹ Vjekoslav Klaić, »Pogled na duševnu kulturu u Hrvata za narodne dinastije«, *Hrvatski učitelj: pedagoško staleški mjesečnik* 1/12 (Zagreb, 1925), str. 14–17.

²⁰ Munjiza, *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*, str. 144.

²¹ Vicko Adamović (sakupio), *Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije*, sa 9 slika (Zagreb: Naklada Hrv.[atskoga] pedagog.[ijsko]-književnoga zbora, 1885), str. 3–6.

²² Štefka Batinić, *Zbirka školskih izvješća Hrvatskog školskog muzeja* (Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2007), str. 10.

²³ Adalbert Halma und Gustav Schilling (hrsg.), *Die Mittelschulen Österreichs: Sammlung der Vorschriften Betreffend die Gymnasien*, I. Band (Wien und Prag: Im Kaiserlich-königlichen Schulbücher-Verlag, 1911), str. 535–540.

jela koji su se prenosili usmeno ili pisano. U ovom radu odabrana su izvješća čije uvodne rasprave obuhvaćaju sadržaje namijenjene roditeljima. Navedeni čimbenici obiteljskog odgoja i njihovo djelovanje opisano u izvješćima pučkih škola ne proizlaze samo iz tadašnjih vladajućih društvenih odnosa, nego i iz civilizacijske te općeljudske tradicije. O važnosti odgoja za cjelokupno društvo doznajemo i od Kvirina Vidačića, koji bilježi sljedeće:

»Gojitba je sigurno najvažnije pitanje tako za obitelj, kao i za državu, jer je čovjek samo ono, što gojitba od njega načini; s toga nije ni čudo, da su najvrstniji i najvjestiji učenjaci svakoga vieka i u svakoj zemlji nastojali, da ovo vrlo važno pitanje riješe na što veću korist čovječanskoga društva. Isti Ciceron nije poznavao veće zasluge za domovinu, no obučavanje mladeži, jer od nje crkva i država željno izgledaju mudre vladare, pravedne sudije, vriedne svećenike, gorljive učitelje, vješte liečnike, vierne gradjane i hrabre vojnike.«²⁴

Iz široka poimanja odgojne funkcije, predmet obiteljskog odgoja sredinom 19. stoljeća u službenim odgojno-obrazovnim dokumentima promatra se kao »pupoljak čovječanstva na grudih roditeljske ljubavi; tu se budući član crkve i države na noge diže«.²⁵ Cilj obiteljskog odgoja u analiziranoj dokumentaciji određuje se sljedećim iskazima:

»U prvom se dobi djetinjosti nerazvijaju samo tjelesne sile, već se bude i duševne moći, ogrievaju čuvstva, rukovodi volja; da, polaže se temelj pokornosti ili nepokornosti, krotkoći ili srčbi, umjerenosti ili neumjerenosti; jednom rečju za sretna ili nesretna čovjeka.«²⁶

»Materem dakle nadleži uzgajati značajan naraštaj, odan Bogu, vjeri, domovini [...] Treba i vašega sudjelovanja, mili roditelji, jer je škola samo ciepilnjak, a vaša kuća sjeminište i razsadnik, u kojih biljka klicu pušća i gdje se oplemenjena voćka dalje njeguje, da dobra ploda donese. Radimo dakle ruku o ruku sje-dinjenimi silami.«²⁷

»[...] imadu roditelji velike i važne dužnosti glede tjelesnoga i duševnoga uzgoja djece svoje.«²⁸

Roditelji najčešće ne prakticiraju proklamirane ciljeve obiteljskog odgoja, pa su autori ljutiti i opisuju oblike kojima se obiteljski odgoj prakticira u Križevcima:

»[...] mnogi roditelji svetu dužnost gojitbe neoprostivim nehajstvom zanemarijavaju [...] imade žalibože i takovih majkaha, koje celo odgojivanje služkinjama prepušćaju samo zato, da se rieše brigah, da se mogu kiriti i veselja uživati. [...] svu svoju brigu posvete tomu, da mu [djetetu] čim više ostave vremenita blaga, nebrineći se za spas duše i za naobraženje srca njegovoga. [...] miluju roditelji jedno djete mnogo više nego drugo [...] Koliko putah donese djete kakovu stvar kući bez da ga roditelji i samo zapitaju, odakle mu ista. [...] Kamo stupimo, čujemo često tužbe, da su djeca sada obično tvrdokorna, neposlušna, nestrljiva, prkosna, itd. Medjutim moramo iskreno reći, da sve ove opacine proizlaze iz neshodnog roditeljskog postupanja.«²⁹

Navedene propuste obiteljskog odgoja roditelji su zamislili rješavati prijevremenim polaskom djeteta u školu, pa su dovodili dijete na upis u prvi razred već s pet godina. Kada bi ih se upitalo zašto to čine tako rano, odgovori su najčešće bili sljedeći: »Zločesto je previše doma, nije moguće šnjime ništa opraviti, neka ide u školu, da se ga barem riešim.«³⁰ Poneseni odgojnim djelovanjem, učitelji bi na te izjave roditeljima odgovorili tako da ih pouče, pa im govorili i sljedeće:

»[...] učiona nije svemoguća, da vaše iskvareno odhranjivanje uvijek izpravi! Zadaća je škole, da započeto nastavi, podignuto dogradi, neotesano izglati. [...] Mnogo diete, kad iz škole kući dodje, radi obično, što mu je volja, bez da ga roditelji upitaju, gdje si bio i što si radio?«³¹

U ovim učiteljskim rečenicama vidljiv je suvremeni i do danas u potpunosti nerealizirani koncept suradnje obitelji i škole te njihov tako poželjan partnerski odnos u zajedničkom nastojanju oko odgoja djece i mladih.

24 Kvirin Vidačić, »Crtice o uzgoju ženske mladeži«, *Godišnje izvješće gradske Glavne dječake i Trivijalne djevojačke učione križevačke na koncu školske godine 1868/9*. (U Zagrebu: Štamparna Dragutina Albrechta, 1869), str. 3–7, na str. 3.

25 [s. n.], »Roditelji«, *Treće godišnje izvješće gradske Glavne dječake i Trivijalne djevojačke učione križevačke na koncu školske godine 1866/7*. (U Zagrebu: Štamparna Drag[utina] Albrechta, 1867), str. 3–7, na str. 3.

26 [s. n.], »Roditelji«, str. 3.

27 Vidačić, »Crtice o uzgoju ženske mladeži«, str. 4 i 7.

28 [s. n.], »Roditelji! Kako vam valja djecu uzgajati, da uzmognu postići vremenito i vječno opredijeljenje svoje?«, *Godišnje izvješće gradske glavne dječake i djevojačke učione u Križevcima na koncu školske godine 1871–72*. (U Zagrebu: Štamparna Dragutina Albrechta Križevci, 1872), str. 3–15, na str. 5.

29 [s. n.], »Roditelji«, str. 3, 4 i 5.

30 Isto, str. 5.

31 Isto.

Autori analiziranih izvješća vrlo se snažno zalažu za temeljnu i nezamjenjivu roditeljsku ulogu: »Oni [roditelji] imaju prvi duševni razvitak djeteta uzbuditi, prvi ga odgajati.«³² Kao poželjna odgojna djelovanja i kao zadaće obiteljskog odgoja u promatranom razdoblju prepoznato je sljedeće:

»Prvo je, da roditelji čuvaju djecu od svega, što bi priečiti moglo, pravilni razvitak duševnih njihovih silah, kao i od toga, što bi pomoći moglo, da se sklonost razvije na zlo. [...] Imade djece već od naravi živahne i nestašne, što je samo po sebi istina liepi dar naravi.«³³

No, bez obiteljskog odgojnog djelovanja može se dogoditi da se dijete zapusti ili da postane lakoumno, nestalno, nemarno i dekoncentrirano. Autori izvješća tome su također posvetili primjerenu pozornost:

»Drugo je djete opet već od naravi snuždeno... nu katkada su tome krivi i roditelji, osobito ako se neprestano svadjaju, ako nema u kući nikad mira [...] Možemo nadalje opaziti u djeteta sebičnost, koja je većinom sružena sa nenavišću, lukavošću, varkama, lažju i kradjom. Zar nesiju sjeme ovoga zla čestokrat sami roditelji?«³⁴

»[...] treba da se roditelji skrbe za njihovo življenje, zdravlje i imetak. [...] dužni su ponajprije skrbiti za zdravu hranu, tečnu i primjerenu starosti djeteta. [...] roditelji razmazuju djecu svoju davajuć joj uživati sve što hoće i koliko hoće. Takovi nepametni roditelji misle, da tim načinom bog zna kako veliku ljubav izkazuju djetetu svomu, dočim mu istinu škode. [...] imaju [roditelji] nastojati, da djeca umom svojim spoznaju istine vjere potrebite za spas duše, i da jim volja postane sklona ljubiti što je dobro i kriepostno, a mrziti, što je zlo i volji božjoj protivno. [...] treba da obučava pouku, priuku i zapt. [...] ne shvaćaju dužnost svoju oni roditelji, koji propuščaju učiti djecu zakon božji.«³⁵

Nakon deskripcije zadaća obiteljskog odgoja, u izvješćima se mogu pronaći i sadržaji koji se tiču moralnog i vjerskog odgoja u roditeljskom domu:

»[...] da [roditelji] ju [djecu] priuče na čedno i uljudno vladanje. [...] Upoznavajte ju takodjer sa kriepostmi potrebitimi za obstanak društva čovječjega, sa istinošću, štovanjem tudje stvari i miroljubivošću, a odvrćajte ju od laži, kradje, svadje i sličnih opačina.«³⁶

Brojni elementi obiteljskog odgoja imaju svoju primjenu, ali često se u njihovoj provedbi roditelji ne koriste uspješnim metodama. Učitelji se zbog toga odlučuju napisati upute koje će podignuti pedagošku razinu i povećati roditeljsku djelotvornost:

»Stoga treba da djecu, kad su k tomu sposobna vodite u crkvu, i da ju marljivo šaljete u školu, teju bez najvećega razloga nepridržajete kod kuće, nego ju još bodrite namarljivost u polazku i revnost u nauku, [...] Dobri su primjeri važniji i uspješniji, nego najliepši nauci. Što čujemo, ne prima nas tako, kako ono što vidimo, [...] Ako pak diete vidi, da roditelji nemare za istinu i kriepost, nego da se podavaju opačini, da svoje strasti neznadu obuzdati, nego da se njimi dadu zanešti, diete će tako raditi, - jer voće nepada daleko od stabla [...] nije dosta samo naučiti ga riečju i primjerom, nego takodjer nastojati o tom, da čini dobro i da čestim izvršivanjem dobra dobije i volju k njemu [...] s djecom treba uztrpljenje imati, slabosti njihove s ljubavlju podnositi ... jer narav je njihova slaba, ... i ako drugačije neide, kaznom od zla odvrćati, a k dobru pritjerivati ... treba ga opominjati i kazniti, ... uzkrati mu po okolnostih, što mu je drago i ugodno. [...] Ne kazni u srditosti, jer ćeš uzgojiti djecu zlovoljni. ... Nekaznite naglo i preveć. ... Nu nemojte kazniti niti premalo.«³⁷

Vrlo angažirani učitelj Kvirin Vidačić, koji je u tom razdoblju djelovao u Križevcima, u svojim raspravama o obiteljskom odgoju iznosio je tada vrlo napredne stavove o položaju i ulozi ženskog spola u obiteljskom odgoju. Preuzimao ih je od autorā iz suvremenih i razvijenih europskih zemalja, pa je zapisao i to da »u novijoj povijesti Napoleon reče: »Budućnost muža djelo je matere. [...] Načelo: Nitko nemože dati, što sam neima.«³⁸ U izvješću donosi i moguće sadržaje, kao i strategije djelovanja u odgoju ženske mladeži:

»Ponajprije treba joj [ženskoj mladeži] buditi ljubav za onim, što je u čudorednom smislu dobro. [...] imati štovanje prema samu sebi [...] Gdje nabožnosti nestane među ženami, tamo se i od gojitbe budućega naraštaja ničemu dobru nije nadati moći. [...] da se djevojčice već zarana priučava i obavljati male kućne poslove [...] Uz to neće propustiti podučiti ih, kako da se uz štednju ipak ukusno i stališu primjereno odjevaju. [...] učiti će se praktičnim načinom nadvladati samu sebe iz ljubavi za druge [...] S toga se neda dokazati, od kolike su vriednosti ženska ručna djela. [...] Svaki, koji ima-

³² Isto, str. 3.

³³ Isto, str. 4.

³⁴ Isto, str. 4.

³⁵ [s. n.], »Roditelji! Kako vam valja djecu uzgajati, da uzmognu postići vremenito i vječno opredjeljenje svoje?«, str. 5, 6 i 9.

³⁶ Isto, str. 8 i 11.

³⁷ Isto, str. 11, 12, 13 i 14.

³⁸ Vidačić, »Crtice o uzgoju ženske mladeži«, str. 4.

de pojam o obiteljskom životu, znati će prosuditi, koliko vrijedi raznomu ručnomu djelu vješta majka [...] da bude znala djevojka i sebi kruh poštenim načinom služiti, ako bi joj kada bilo potrebe, jer su dana danas takovi društveni odnošaji, da nedaju svagdje misliti na obiteljski savez [udaju].³⁹

7. Rasprava

Interpretirana izvješća omogućavaju nam da iznesene spoznaje usporedimo s promišljanjima onih autora koji u tom razdoblju tematizirali istu pedagošku problematiku i zalagali se za podizanje pedagoške kulture hrvatskih obitelji i roditelja, pri čemu ponavljam da roditelji najčešće ne posjeduju primjerene kompetencije za taj vrlo zahtjevan i odgovoran angažman koje je društvo pred njih postavilo. Najprije ukazujem na stavove koje je 1863. godine zastupao đakovački učitelj Antun Šunić:

»Odgojivanje djetce jest roditeljah najveći, najsvetiji a i najteži posao, ono bo upravo odlučuje, hoćeli dčca u tečaju svoga života biti srećna ili nesrećna, blagoslovljena i imućna, ili oskudna i uboga, hoćeli biti jednoć veselje, utěha i podpora svojih roditeljah, [...] ima svoj nabitniji koren u dobrom ili zlom odgojenju u dčtinstvu.«⁴⁰

Kada je radio kao učitelj u Virovitici, Stjepan Basariček zapisao je ovo:

»Gojitba mladeži je toli važna i uzvišena, da o njezinu valjanu ili nevaljanu rěšenju zavisi sreća ili nesreća ne samo pjeđinacah, nego i čělih obiteljih, paće čěle domovine i čěloga čovčćanstva.... Tu pako toli važnu zadaću pověri božja promisao ponajprije i poglavito vama mili roditelji, a deržava i cerkva stavi vam u tu sverhu s važnih razlogah uz bok još i škole. Dom je dakle prvi, Bogom označeni i posvećeni hram gojitbe, a škola mu je samo pomoćnica i naměstnica.«⁴¹

Šunić je pak 1864. godine istaknuo i sljedeće:

»[...] čovčću ništa ne koristi, ma si naučio i usvojio sva znanja i sve včštine ovoga světa ako uz to nije uzgojen.«⁴²

Nakon što sadržaje izvješća pučkih škola s prostora Križevaca usporedimo sa sadržajima izvješća s ostalih prostora tadašnje Hrvatske, uočljivo je da su sadržaji istovjetni s onodobnim javnim i službenim odgojnim zahtjevima. Poželjne pozitivne sadržaje i strategije odgojnog djelovanja pučki su učitelji vrlo brzo prepoznali i zato su u svojem praktičnom djelovanju te spoznaje odlučili podijeliti s roditeljima učenikā, i to bilo onih koji su već imali djecu u školi bilo onih koji će tek postati roditelji đaka prvaka. O tome svjedoči sljedeća Šunićeva rečenica iz 1863. godine: »Duh vrěmena kojega je najglavnije obilčžje: odvažno promicanje pučke prosvěte, moralnog i materialnog pučkog napredka srđđstvom valjanah pučkih učionah.«⁴³ U proklamiranim odgojnim zahtjevima učitelji preporučuju i pozivaju na partnerske odnose između obitelji i škole, pri čemu opisuju prakticirana odgojna djelovanja tadašnjih roditelja, kao i ona koja su poželjna i koja mogu polučiti uspješne odgojne ishode. U svojim opisima učitelji se izjašnjavaju i o negativnim obilčžjima odgojnog djelovanja roditelja:

»Sa svih krajevah naše domovine čuju se neugodni i merzki glasovi, da mladež školu vehoma nemarno polazi i da je tomu najviše kriva neposlušnost i upornost samih roditeljah. [...] nčkoji roditelji svoju dčtću prerano u školu uturati nastoje [...] nčki roditelji idu na to, da jim dčtca samo zimi školu polaze, a čělo lěto da kod kuće pri gospodarstvu ostanu. [...] školovane naših mladih zanatnikah za suvišno deržite.«⁴⁴

»Ako nebudeš slušao, predat ću te učitelju, pa se nek on s tobom muštra [...] mnogi preziru i učiteljstvo i učionu, te kao očiti neprijatelji proti njoj ustanu, viču, gerdec, psujuć i napadajuć učitelje i njihovo dčlovanje, čestoputah bez svakoga dovoljnoga razloga. ... Najpogibelnije i najbezobraznije pako jest, kad se takovi roditelji usudjuju učitelja napadati budu na ulici budi u školi.«⁴⁵

Opisana odgojna praksa nije prepoznata samo u Križevcima, nego je takva bila u cijeloj tadašnjoj Hrvatskoj, pa je zadaća pučkih učitelja uz poučavanje učenika bila ta da poučavaju i njihove roditelje. Tekstove iz Križevaca zato je moguće potkrijepiti sadržajem tekstova iz onih izvješća koja su u tadašnje Ministarstvo prosvjete slana iz drugih gradova: Đakova, Osijek, Požege, Virovitice, Varaždina, Krapine, Siska, Karlovca i Zagreba. Nave-

39 Vidačić, »Crtice o uzgoju ženske mladeži«, str. 4, 5 i 6.

40 Antun Šunić, »Pozdrav roditeljem školske mladeži u Đakovu«, *Pervo godišnje izvčstje Uzorne glavne učione dčććakah i s njom spojenog K. učiteljišta kako takodjer i Dčvojačke glavne učione u samostanu milosrdnih sestarah u Đakovu. Na koncu školske godine 1862/3.* (Đakovo, 1863), str. 3–14, na str. 3.

41 Stjepan Basariček, »Dom i škola«, *Drugo godišnje izvčstje o Glavnoj dčććčkoj i Trorazrednoj dčvojačkoj učioni u Virovitici koncem školske godine 1869.* (Virovitica, 1869), str. 3–8, na str. 3.

42 Antun Šunić, »Pozdrav roditeljem školske mladeži u Đakovu«, *Drugo godišnje izvčstje Uzorne glavne učione dčććakah i s njom spojenog K. učiteljišta u Đakovu. Na koncu školske godine 1863/4.* (Đakovo, 1864), str. 3–16, na str. 7.

43 Šunić, »Pozdrav roditeljem školske mladeži u Đakovu« (1863), str. 6.

44 Isto, str. 12.

45 Basariček, »Dom i škola«, str. 6 i 7.

denim kritičkim osvrtima pridružuju se pozitivni i poželjni obiteljski odgojni postupci:

»Roditelji i od Vas se opet traži, da i Vi Vaše serdce isto tako učitelju otvorite, da u učitelja neograničeno poverenje stavite«. »Sveta je dužnost roditeljah i odgojiteljah nad djetcom vazda bditi, pače i onda, kada se ona zabavljaju i igraju. ... nastoje saznati, gdje i s kim njihova djetca prazne časove provedu.«⁴⁷

»Djelo vanje doma ima stojati poglavito u budjenju i njegovanju ćudoredno-nabožne ćuti, [...] A djetca probavljaju i onako više vremena kod kuće, nego li pod pazkom škole, pa osim toga već i po samom naravnom zakonu ostaje dom uvijek pretežniji pravom, uplivom i moćju nad svojim djetetom, nego li škola: ta sama reč roditeljah djeluje više, nego sva gojitbena sredstva i sva muka učiteljeva.«⁴⁸

»Tko na dobro drugog vazda opominje, plemenito djelo čini, a tko takvu opomenu rado izvršuje, sreća mu se iz daleka smije. [...] Čovjek bo je stvoren za rad, kao ptica za let, i upravo zato treba u djetetu već za rana prirodjeno mu nagnutje za posao potaknuti.«⁴⁹

»[...] dodješ li Ti vriedni roditelju barem svaki mjesec jedanput u školu, pa tuj da se sa učiteljem djeteta si porazgovoriš. ... Tuj da ga opišeš s gledišta tjelesnih i duševnih svojstvih. [...] izvolite se češće u školu navrnuti.«⁵⁰

Uz detaljnije opisano područje obiteljskog odgoja na našim prostorima, te njegovi ciljevi, zadaće i strategije poželjni za roditeljsku primjenu, prepoznaju se i sadržaji odgojnih djelovanja u obitelji, kao i proklamirana odgojna područja. Iz analizirane pedagoške dokumentacije proizlazi da su interesi križevačkih učitelja istovjetni onima iz ostalih dijelova tadašnje Hrvatske u istom vremenskom razdoblju.

Što se tiče tjelesnog odgoja, brige za higijenu, zdravlje i tjelesni razvitak, pozornost se posvećuje čistoći tijela, ali i duše. Unutar tog odgojnog područja pozornost se posvećuje i brizi za tijelo, odjeću, hranu te okruženje u kojem se djeca i obitelj kreću i žive. Sintetizirajući sadržaje proistekle iz analize uvodnih rasprava učitelja u godišnjim izvješćima, dolazimo do sljedećih izdvojenih kategorija sadržaja tjelesnog odgoja: roditelje se savjetuje i upozorava na obavezu da djecu u školu šalju čistu,

urednu, pristojno obučenu i počesljanu, jer je čistoća tijela preduvjet za mogućnost usvajanja i obavljanja zadaća iz ostalih odgojnih područja. Kao što ističe Šunić 1864. godine, »čistoća je na svakomu, osobito pako na nevinoj mladeži verlo bitna stvar i od velikog odgojiteljnog dosega, osobito onda ako se djeca za rana priviknu, da svoju opravu i svoje tijelo sama snaže i čisto derže.«⁵¹ Obitelj nema opravdanja za to da dijete u školu šalje neuredno. Pritom se ne očekuje da dijete ima odjeću koja je skupocjena, nego da udovoljava godišnjem dobu i djetetovu uzrastu. U svrhu očuvanja dječjeg zdravlja i zaštite od bolesti, obitelji se savjetuju da potraže medicinsku pomoć, a ne oslanjaju se na savjete nestručnih osoba.

Igra je temeljna aktivnost koja u djetetu pobuđuje radoznalost, kreativnost, ozbiljnost i emocije. Ona mora poslužiti i za odstranjivanje strahova, posebice onih kojima su djeca tog uzrasta i vremena bila izložena. Razlozi iz kojih proizlaze strahovi kod djece najčešće su se odnosili na neprimjerene odgojne postupke i odgojne metode. Roditelji su znali zabavljati djecu ili ih držati u pokornosti pripovijedajući im ružne priče kojima bi ih zastrašivali. Osim toga, često su se pozivali na prirodne i neprimjerene pojave. Raznovrsnim igrama dijete razvija mišljenje, poboljšava moć opažanja, maštu, razvija sposobnosti i uobličuje karakter. U analiziranim raspravama najčešće se tematizira moralni odgoj, čime se obitelj potiče na kvalitetniji rad i odnose s djecom te se nabrajaju pozitivne ljudske osobine koje je potrebno njegovati u obitelji i društvu.

Slijedi tumačenje dijelova tekstova koji donose bogate deskripcije moralnih vrednota na kojima treba počivati obiteljski odgoj analiziranog povijesnog razdoblja, o čemu možemo doznati i sljedeće:

»Tko nauči dijete već tako rano ružnu laž Bogu mrske kletve i druge nepristojne riječi? U mnogim slučajevima sami roditelji [...] Kamo stupimo, čujemo često tužbe, da su djeca danas neposlušna, tvrdokorna, nestrpljiva, prkosna, itd. [...] moramo iskreno reći da sve ove opačine proizlaze iz neodgovornog roditeljskog postupanja [...] dijete, prvo nego se opameti govori vam mama, tata. A zašto? Zato, jer i vas čuje tako govoriti. Tako i svi zli postupci prelaze od vas na dijete.«⁵²

Najpoželjnija vrlina moralnog odgoja bila je skromnost, točnije potreba navikavanja djece na to da budu i s malim zadovoljna. Kao loše navike koje narušava-

46 Šunić, »Pozdrav roditeljem školske mladeži u Djakovu« (1863), str. 4.

47 Šunić, »Pozdrav roditeljem školske mladeži u Djakovu« (1864), str. 13.

48 Basariček, »Dom i škola«, str. 4 i 5.

49 [s. n.], »Nekoliko rečih poštovanim roditeljem školske mladeži«, *Sedmo godišnje izvjestje Glavne dječake i djevojačke učione u Dolnjem gradu Osijeku na koncu školske godine 1869/70*. (Osijek, 1870), str. 3–9, na str. 3.

50 Nikola Kopsa, »Roditelji navrnite se kad kad u školu«, *Četvrto godišnje izvješće o Glavnoj djevojačkoj i Trorazrednoj djevojačkoj učioni u Krapini koncem školske godine 1871–72*. (Krapina, 1872), str. 3–7, na str. 5 i 7.

51 Šunić, »Pozdrav roditeljem školske mladeži u Djakovu« (1864), str. 13.

52 [s. n.], »Roditelji«, str. 4.

ju ljudsku kvalitetu i osobnost, a koje proizlaze iz neprimjerena obiteljskog odgoja, prepoznaju se lakomost, nemar, nepažnja, stalna potreba za promjenama. Lakomost potiču roditelji stalnim nutkanjem novim igračkama i novim sadržajima za igru, a odgovor djece na takvo odgojno djelovanje najčešće je nezainteresiranost, kidanje i lomljenje stvari, besciljnost te agresija. U opisima odgojnih situacija autori kreću od negativnih ponašanja u obitelji, a da bi se članovi obitelji u njima prepoznali i započeli mijenjati svoja ponašanja. Na moralni odgoj djece utječu stalne obiteljske svađe, namrgođena i nevesela lica koja dovode do povučeniosti ili neraspoloženja djece, dok s druge strane prevelika i nerazumna pažnja poklonjena dječjim prohtjevima rezultira djetetovim služenjem lukavošću, varkama, lažima i krađom. Pozitivni stavovi koje je potrebno njegovati u obiteljima jesu oni koji potiču ljubav prema istini i lijepoj komunikaciji s drugim osobama. Djeca nemaju sposobnost prepoznati laž, pa čak ni onda kada je izgovorena u šali. Rastom djeteta raste i moć spoznaje, pa istina i otvorenost moraju biti temelj za odnose s drugim osobama, a takvi odnosi uvijek rezultiraju djetetovim spoznavanjem poštenja.

Nepovoljna pedagoška klima unutar obiteljskog odgoja rađa situacije za neuspješne odgojne ishode, zbog čega se učitelji trude upozoriti roditelje na to da ne dozvoljavaju djeci rугanje i psovanje, ismijavanje ili prezir siromašnih osoba. Ističe se zabrinutost za one obitelji u kojima će djeca izrasti u nemoralne i neuljudne osobe koje se surovo vladaju, koje ne žele razgovarati, pozdraviti, zamoliti, zahvaliti se i pristojno se ponašati. Uljudnost podrazumijeva pristojnost, kojom dijete pokazuje svoju zahvalu za primljeno, te poštovanje starijih. Čednost i uljudnost kod djece treba poticati savjetima o tome da su još mladi i da ih određeni postupci mogu osramotiti zbog pomanjkanja životnog iskustva. Uslužnost se kod djece ostvaruje tako što ona upoznaju sebe pomoću odraza u ophođenju s drugim osobama prema njima. Snošljivost i miroljubivost traže od svih toleranciju bez grubosti.

Religijski odgoj tada se kao sastavnica moralnog (ćudorednog) područja, a danas kao samostalno odgojno područje, isticao snažnim apelima i upozorenjima za potrebom njegovanja religijskih vrijednosti. One su smatrane vrijednostima bez kojih nije moguće živjeti u obitelji, a još manje u društvu. O tome svjedoče i sljedeći zapisi:

»Ne odgajivaš li dijete na kršćansku još u kolijevci kad ga spavat polažeš, jer ga bilježiš znakom svetog križa? Jest doista, to ti je prvi početak odgojivanja, ili

bi makar imao biti. A kad dijete progovori valjani roditelji neće propustiti s djetetom svagdanje kratke molitvice obavljati te produbljivati u njem ljubav prema Bogu i vjeri.«⁵³

Unutar religijskog (vjerskog) odgoja poticali su se istinoljubivost, poštenje, miroljubivost, život bez krađe, svađe i svega onoga što dugom priječi miran i siguran opstanak. To su vrijednosti koje su poželjne i koje treba njegovati i prema kojima treba usmjeriti svakodnevan život. Te vrijednosti čovjeka i čine čovjekom. Zato nije bilo moguće da one u tom razdoblju nisu proklamirani odgojni ideal i unutar obiteljskog odgoja:

»Zato imaju kršćanski roditelji svojoj još nježnoj dječici poput mladoga drveća koje je za pravi i krivi uzrast jednako sposobno, kao brižni vrtlari put nebesah pokazati.«⁵⁴

Narativni tekstovi s jasnom porukom koriste se kao odgojne metode i kao pomoć prostom i neobrazovanom puku, kojem su upućeni tako da opisuju radove u vrtu i na zemlji, prenoseći na taj način snažnije te razumljivije poruke i na odgojnu praksu.

Intelektualni odgoj i njegovi sadržaji povezani su s praktičnim iskustvenim djelovanjima, primjerice, učenje govora, bogaćenje rječnika, upoznavanje ljudi i događaja iz svakodnevnog okruženja. Tome se povremeno dodaju i sadržaji za upoznavanje događaja i osoba iz povijesti i kulture hrvatskog naroda. Vrijednost narodnog (hrvatskog) jezika tada se ističe s posebnim emocionalnim nabojima i zalaganjima, a zbog tadašnje česte dominacije i nametanja tuđih jezika, čije je korištenje često otežavalo ionako slabo usvajanje pravila hrvatskog jezika, koji je tada dobivao vrlo čudne forme. Intelektualni odgoj temeljio se na poticanju puka da svojim iskustvom i prenošenjem tradicionalnih narodnih pjesama i priča njeguje i čuva hrvatsku kulturnu baštinu. Svi sadržaji koje obitelj može prenijeti na dijete u intelektualnom odgojnom području, moraju biti prilagođeni dobi i starosti djeteta, njegovim mogućnostima i sposobnostima.⁵⁵

Odgoj ženske mladeži bio je pedagoška obaveza vremena i pridavala mu se zaslužena pozornost u literaturi, ali i u praktičnu djelovanje. U odgoju ženske djece koja su krhke duše i tijela treba mudrim postupcima usadivati moralne vrednote te poticati domoljubni odgoj kao sastavnicu građanske pedagogije i načina života. Njegovanje nacionalne pripadnosti i podizanje nacionalne svijes-

⁵³ Ivan N. Petrač, »I opet p. n. gospodi roditeljem!«, *Drugo godišnje izvješće o Glavnoj dječjačkoj i Glavnoj djevojačkoj učioni u Sisku koncem školske godine 1871* (Sisak, 1871), str. 3–8, na str. 5.

⁵⁴ Skender Dončević, »Kršćanski roditelji kao odgojitelji svoje djece«, *Deveto godišnje izvješće o Gornjogradskoj glavnoj dječjačkoj i djevojačkoj učioni u Osijeku koncem školske godine 1871/2*. (Osijek, 1872), str. 3–11, na str. 4.

⁵⁵ Antun Truhelka, »Koji su uzroci, da neki učenici pučkih učionah u napredku zaostaju. Iskrena besjeda roditeljem na uvaženje«, *Treće godišnje izvješće Glavne dječjačke i djevojačke učione u Dolnjem gradu Osijeku koncem školske godine 1865/6*. (Osijek, 1866), str. 3–8. Vidi i: Antun Streitenberger, »Odnosaj među školom i kućom«, *Šesto godišnje izvješće Glavne dječjačke i djevojačke učione u Dolnjem gradu Osijeku na koncu školske godine 1868/9*. (Osijek, 1869), str. 3–11.

sti žena i majki vrlo je odgovorna zadaća, jer iz njihova krila izlaze nove generacije buduće nacije. Prevladavajuće vrijednosne orijentacije u ženskom odgoju, a koje su stremile tome da se žena cijeni samo zbog svoje vanjštinine i tjelesnih kvaliteta, trebalo je iz korijena mijenjati i usmjeravati prema vrednovanju vrlina. O tome se očitovao i Križevčanin Kvirin Vidačić:

»Ovako se pako štjujuć neće težiti svakomu i svačim se dopadati, nego samo krijepošću i dobrotom srca i to samo onim koji ćut za to imadu. Čudoredno čuvstvo neka podupire prava nabožnost, koja ženskomu spolu toli dolikuje, da ju i isti tako zvani slobodnjaci štjuju. Ali i ova neka bude u srcu i čuvstvu, ne pako samo u vanjštini. Gdje pobožnosti nestane medju ženama, tamo se i od gojitbe budućega naraštaja ničemu dobru nije nadati moći.«⁵⁶

Neobrazovanost kao i nedovoljna odgojenost djevojaka najčešće se prepoznavala po nekontroliranom trošenju, kojim se željelo što bolje i skuplje »prodati« vanjštinu, a da bi se udajom stekla sigurnost za život, jer djevojke tada nisu bile u mogućnosti samostalno privređivati. Brojne su obitelji upravo zbog nerealnog i prekomjernog trošenja žena odlazile na prosjački štap. Učitelji zato obiteljski odgoj dopunjuju sadržajima kojima se daju upute o njegovanju moralnih vrijednosti žena, i to već od malih nogu, a kojima se potiskuje nemoralno ponašanje i teži pravilnom odgojnom djelovanju u kojem se ne precjenjuje izgled, ljepota, materijalna korist, dobit i imetak.

Odgojni sadržaji kojima se daju upute o tome kako roditelji trebaju što uspješnije pripremiti svoje dijete za školu, važni su u svakom povijesnom razdoblju. Njihova vrijednost dolazila je snažno do izražaja u vremenu zakonske regulative obaveznosti pučkog školstva. Obitelj koja njeguje moralne sadržaje u svakodnevnu životu i radu svojih potomaka nema problema ni onda kada im djeca izlaze iz obiteljskog okruženja. Veliki problemi nastaju u onim obiteljima u kojima se dijete od malih nogu nepravilno socijalizira za život u društvu, pa svi odnosi izvan obitelji postaju problematični i pokazuju svoj neuspjeh. U obiteljima koja su svoju djecu naučila i priviknula na točnost i poslušnost, odlazak u školu nije predstavljao probleme, a ponašanje djece na ulici bilo je uzorno. Procjenjujući djelovanje obitelji u odgojnom smislu nepravilnim, nedostatnim i često zanemarivanim, učitelji se u svojim raspravama odlučuju davati upute o sadržajima i načinima kojima obitelj treba pripremiti svojega budućeg školarca na njegovu novu zadaću.

Sadržaji radnog odgoja neznatno se temelje na životu i radu ljudi u industrijskoj grani privređivanja, jer je industrijska proizvodnja tada u Hrvatskoj bila zastupljena na vrlo malom prostoru i u skromnim razmjerima. Ti sadržaji obiluju primjerima iz seoskog života

i opisima naroda koji je život provodio obrađujući zemlju. Teret života odraslih osoba bio je vrlo nepopularan za prenošenje kao postojeći obrazac i primjer za mlade naraštaje. Zato autori ustaju u obranu rada kao nečega što obogaćuje moralan život više negoli materijalni. Rad se smatra izvorom ljepote, radosti, dobrote i korisnosti. Upravo zato s radnim odgojem treba započeti vrlo rano i poticati ga svakodnevno kod djece od malena, jer bez rada nema opstanka. Rad i radinost se među ljudima promatraju kao vrednota koja kvalificira ljude i svrstava ih među poželjne i nepoželjne. Rad je neprijatelj besposličarenju, rasipnosti i taštini, on donosi ugodan život, sreću i zadovoljstvo u obitelji. Lijenost se, bez obzira na stalež, smatrala uzrokom brojnih zala, napasti i smrtnih grijeha. Zadaće obitelji ogledaju se u tome da svaki njezin član postane vrijednim sudionikom zajednice, koji pridonoseći obitelji pridonosi i cjelokupnom društvu te njegovu napretku.

8. Zaključak

Postavljeni ciljevi i zadaće istraživanja omogućuju nam donošenje zaključaka o obiteljskom odgoju druge polovice šezdesetih i prve polovice sedamdesetih godina 19. stoljeća. Analizom pedagoške dokumentacije, točnije godišnjih izvješća pučkih škola, pronalazimo dovoljan broj autora, najčešće učitelja pučkih škola, koji uz odgojno djelovanje imaju potrebu pobuđivati i podizati nacionalnu svijest te pedagošku kulturu hrvatskog naroda. Analizirani sadržaji ukazuju na usku povezanost i potrebu odgojnih djelovanja unutar obiteljskog odgoja usmjerenih prema svim članovima obitelji bez obzira na njihovu dob.

U analiziranoj pedagoškoj dokumentaciji koja potječe iz Križevaca pronađeni su sadržaji tjelesnog, moralnog, vjerskog, intelektualnog i radnog odgoja. Preporučani (proklamirani) sadržaji obiteljskog odgoja analiziranih tekstova promatranog vremena ne razlikuju se od službenih prevladavajućih ideala i ciljeva utemeljenih na kršćanskim vrijednostima.

Sadržaji tjelesnog odgoja upućuju na brigu za zdravlje, higijenu i tjelesni razvitak djece, ali i ostalih članova obitelji. Unutar sadržaja moralnog odgoja roditelje se upućuje na razvoj etičkih stavova i na brigu o poželjnim vrlinama njihove djece. Skromnost je često isticana kao najpoželjnija moralna kategorija, no proklamirana je i ljubav prema istini i dobrim odnosima s drugim ljudima. Neodvojivom sastavnicom moralnog (čudorednog) odgoja često su smatrani sadržaji i oblici religijskog odgoja. Kršćanske vrednote temeljile su se na Božjim zapovijedima bez kojih nije moguć opstanak na zemlji, kao ni vječni život u nebu.

Sadržaji intelektualnog odgoja vežu se uz učenje govora, obogaćivanje rječnika, upoznavanje ljudi i poslova, kao i uz praćenje svakodnevnih događanja. Intelektualni

⁵⁶ Vidačić, »Crtice o uzgoju ženske mladeži«, str. 4–5.

odgoj unutar obitelji temeljen je na domoljubnim osjećajima i popraćen slikama iz prirode, primjerice slikama o životu biljaka i životinja.

Unatoč nastojanjima da ženska populacija pohađa školu, ta se praksa vrlo sporo probijala u našem narodu, pa se autori trude ukazivati na prednosti redovitog dolaska u školu obaju spolova u svim generacijama. Radni odgoj temeljio se na izvršavanju svakodnevnih praktičnih obaveza. Iako je ovo odgojno područje u sve većoj mjeri poprimalo materijalističke značajke, autori se zalažu za to da rad prikažu kao izvor ljepote, radosti, dobrote i duhovne sreće, a ne samo materijalnog bogatstva.

Provedenim istraživanjem dokazano je da brojni suvremeni problemi obiteljskog odgoja svoju genezu pronalaze u povijesnom kontekstu pojedinih gradova tadašnje države. Stoga se sa sigurnošću može zaključiti sljedeće: ako se ne odlučimo upoznati i razumjeti živote obitelji iz kojih polazimo, teško ćemo razumjeti sebe, svoju kulturu i društvo u kojem živimo. U tome nam svakako može pomoći bogata hrvatska kulturna tradicija i njezino nasljeđe, u čijem se opusu nalazi i kultura hrvatskih obitelji te obiteljskog odgoja, i to bilo s područja Križevaca bilo s područja cijele države. Ono što vrijedi u prošlosti te u povijesti pedagogije i odgoja, vrijedi danas i za nas. Ukoliko ne poznajemo svoju obiteljsku povijest, postoji vjerojatnost da ćemo je u budućnosti ponoviti.

9. Popis citirane literature

- Adamović, Vicko (sakupio). 1885. *Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije*, sa 9 slika (Zagreb: Naklada Hrv.[atskoga] pedagog.[ijsko]-književnoga sбора, 1885).
- Basariček, Stjepan. 1869. »Dom i škola«, *Drugo godišnje izvješće o Glavnoj dječičkoj i Trorazrednoj djevojačkoj učioni u Virovitici koncem školske godine 1869.* (Virovitica, 1869).
- Batinić, Štefka. 2007. *Zbirka školskih izvješća Hrvatskog školskog muzeja* (Zagreb: Hrvatski školski muzej, 2007).
- Cuvaj, Ante (prijabrao i uredio). 1910. *Građa za povijest školstva Kraljevinâ Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas*, svezak V. Drugo ispravljeno i popunjeno izdanje. Od 20. listopada 1860. do 20. travnja 1868. (Zagreb: Trošak i naklada Kr.[aljevske]-hrv.[atsko]-slav.[onsko]-dalm.[atinske] zem.[aljske] vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu, 1910).
- Dončević, Skender. 1872. »Kršćanski roditelji kao odgojitelji svoje djece«, *Deveto godišnje izvješće o Gornjogradskoj glavnoj dječičkoj i djevojačkoj učioni u Osjeku koncem školske godine 1871/2.* (Osijek, 1872), str. 3–11.
- Halma, Adalbert und Schilling, Gustav (hrsg.). 1911. *Die Mittelschulen Österreichs: Sammlung der Vorschriften Betreffend die Gymnasien*, I. Band (Wien und Prag: Im Kaiserlich-königlichen Schulbücher-Verlag, 1911).
- Klaić, Vjekoslav. 1925. »Pogled na duševnu kulturu u Hrvata za narodne dinastije«, *Hrvatski učitelj: pedagoško staleški mjesečnik* 1/12 (Zagreb, 1925), str. 14–17.
- Koprek, Ivan. 1994. »Predgovor«, u: Ivan Koprek (uredio), *Život o obitelji za Godinu obitelji* (Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 1994), str. 9–14.
- Kopsa, Nikola. 1872. »Roditelji navrnite se kad kad u školu«, *Četvrto godišnje izvješće o Glavnoj djevojačkoj i Trorazrednoj djevojačkoj učioni u Krapini koncem školske godine 1871–72.* (Krapina, 1872), str. 3–7.
- Maleš, Dubravka. 1993. »Škola – Roditelji – Djeca«, *Obnovljeni život: časopis za religijsku kulturu* 48/6 (Zagreb, 1993), str. 587–593.
- Munjiza, Emerik. 2009. *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije* (Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku / Hrvatski pedagoško-književni zbor. Ogranak Slavonski Brod, 2009).
- Petrač, Ivan N. 1871. »I opet p. n. gospodi roditeljem!«, *Drugo godišnje izvješće o Glavnoj dječičkoj i Glavnoj djevojačkoj učioni u Sisku koncem školske godine 1871* (Sisak, 1871), str. 3–8.
- Potočnjak, Bogoslav. 1983. *Uloga roditelja u odgoju djece* (Rijeka: Izdanja sveučilišta Vladimir Bakarić u Rijeci, 1983).
- Rafajac, Branko. 1991. *Odgoj kao razvoj autonomne vrijednosne svijesti* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor / Savez pedagoških društava Hrvatske; Rijeka: Pedagoško društvo, 1991).
- Rohner, Ronald P. 2004. »The Parental 'Acceptance-Rejection Syndrome': Universal Correlates of Perceived Rejection«, *American Psychologist* 59/8 (Washington, 2004), str. 830–840.
- Rosić, Vladimir. 1998. *Obiteljska pedagogija* (Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, 1998).
- [s. n.]. 1849. *Znanost odhranjivanja: za porabu učiteljskih semeništah* (U Budimu: U štamparij kralj. [evskoga] sveučilišta, 1849).
- [s. n.]. 1867. »Roditelji«, *Treće godišnje izvješće gradske Glavne dječičke i Trivijalne djevojačke učione križevačke na koncu školske godine 1866/7.* (U Zagrebu: Štamparna Drag.[utina] Albrechta, 1867), str. 3–7.

- [s. n.]. 1870. »Několiko rěčih poštovanim roditeljem školske mladeži«, *Sedmo godišnje izvęstje Glavne dęčačke i dęvojačke učione u Dolnjem gradu Osęku na koncu školske godine 1869/70.* (Osijek, 1870), str. 3–9.
- [s. n.]. 1872. »Roditelji! Kako vam valja djecu uzgajati, da uzmognu postići vremenito i vječno opredijeljenje svoje?«, *Godišnje izvješće gradske glavne dječacke i djevojačke učione u Križevcih na koncu školske godine 1871–72.* (U Zagrebu: Štamparna Dragutina Albrechta Križevci, 1872).
- Stevanović, Marko. 2000. *Obiteljska pedagogija* (Varaždinske Toplice: Tonimir, 2000).
- Streitenberger, Antun. 1869. »Odnosaj medju školom i kućom«, *Šesto godišnje izvęstje Glavne dęčačke i dęvojačke učione u Dolnjem gradu Osęku na koncu školske godine 1868/9.* (Osijek, 1869), str. 3–11.
- Šunić, Antun. 1863. »Pozdrav roditeljem školske mladeži u Djakovu«, *Pervo godišnje izvęstje Uzorne glavne učione dęčakah i s njom spojenog K. učiteljišta kako takodjer i Dęvojačke glavne učione u samostanu milosrdnih sestarah u Djakovu. Na koncu školske godine 1862/3.* (Đakovo, 1863), str. 3–14.
- Šunić, Antun. 1864. »Pozdrav roditeljem školske mladeži u Djakovu«, *Drugo godišnje izvęstje Uzorne glavne učione dęčakah i s njom spojenog K. učiteljišta u Djakovu. Na koncu školske godine 1863/4.* (Đakovo, 1864), str. 3–16.
- Truhelka, Antun. 1866. »Koji su uzroci, da neki učenici pučkih učionah u napredku zaostaju. Iskrena besęda roditeljem na uvaženje«, *Treće godišnje izvęšće Glavne dęčačke i dęvojačke učione u Dolnjem gradu Osęku koncem školske godine 1865/6.* (Osijek, 1866), str. 3–8.
- Turić, Jure. 1904. *Povijest uzgoja i nauke o odgoju* (Zagreb: Tisak C.[arla] Albrechta, 1904).
- Vidačić, Kvirin. 1869. »Crtice o uzgoju ženske mladeži«, *Godišnje izvješće gradske Glavne dječacke i Trivialne djevojačke učione križevačke na koncu školske godine 1868/9.* (U Zagrebu: Štamparna Dragutina Albrechta, 1869), str. 3–7.
- Vukasović, Ante. 1994. *Obitelj: vrelo i nositeljica života* (Zagreb: Hrvatski katolički zbor »Mi«, 1994).
- Vukasović, Ante. 1998. *Pedagogija* (Zagreb: Hrvatski katolički zbor »MI«, 1998).
- Žerovnik, Angelca. 1996. *Pedagogika družinskega ognjišća* (Ljubljana: Pedagoški inštitut, 1996).

Family Education in Križevci in the Late 1860s

Summary

The paper interprets the contents of family education published in the annual reports of public schools researched through historical analysis. Many authors consider the period from the middle to the end of the 19th century the “golden age” of the creation of those reports. Reports from Križevci’s schools belonging to that period were analysed, and in those, texts on family education were found. The reports analyse the contents of family education, which were used to raise the national awareness and pedagogical culture of parents. The contents of family education of that time find their foundation in firm compliance with Christian moral values, the influence of religious contents and the obedience to God’s commandments, which correlates with the official pedagogical attitudes. Observing the analysed period, it is reasonable to conclude that many findings within that field of education have not changed significantly, but that the patterns of approach to those finding and their evaluation have changed, as well as to the expression of value judgments on the personal scale of individual families.

Keywords: Križevci, annual reports, Christian education, fields of education, pedagogical documentation, contents of family education, values

